

Η ομάδα του Palo Alto: Το πλαίσιο, και το πλαίσιο της ομάδας που μίλησε γι αυτό - πολιτικά, κοινωνικά και προσωπικά ερωτήματα

Λυκούργος Καρατζαφέρης

Periklis Antoniou photo

Κατά γενική ομολογία, η ομάδα του το Palo Alto αποτέλεσε μια από τις κύριες εστίες ανάπτυξης της οικογενειακής θεραπείας (μαζί με εκείνες των John Bell, Murry Bowen, Nathan Ackerman) και ίσως αυτή με τη μεγαλύτερη επιρροή τα μετέπειτα χρόνια. Αφορμή αποτέλεσε το «**Πρόγραμμα για τη Μελέτη της Σχιζοφρένειας**», το οποίο ξεκίνησε στα τέλη του 1952 και ολοκληρώθηκε τον Ιούνιο του 1961. Ο στόχος της ομάδας ήταν η κατανόηση του ρόλου της συμπεριφοράς σε ένα σύστημα ανθρωπίνων σχέσεων. Η επιδραστικότητα της ομάδας γίνεται αντιληπτή σε πολλά μεταγενέστερα ρεύματα της οικογενειακής θεραπείας, όπως στο μοντέλο της βραχείας στρατηγικής θεραπείας (MRI Brief Therapy), στο μοντέλο της εστιασμένης στη λύση θεραπείας των Steve de Shazer & Insoo Berg, στη σχολή του Μιλάνου και στις αφηγηματικές και μεταμοντέρνες προσεγγίσεις, αλλά και στην πολιτισμική ανθρωπολογία, στην ψυχιατρική, στην ψυχολογία και σε άλλες ανθρωπιστικές επιστήμες. Στο παρόν άρθρο διατυπώνονται οι βασικές αρχές που ανέδειξε η ομάδα, αναδύονται ένα μέρος του πλαισίου μέσα στο οποίο γεννήθηκε και θα αναπτύσσονται μερικά ερωτήματα με πολιτική διάσταση.

Η ομάδα

Η αρχική ερευνητική ομάδα ξεκίνησε από τον Gregory Bateson και συμπεριέλαβε τους John H. Weakland, χημικό μηχανικό, που στην πορεία στράφηκε στην κοινωνική ανθρωπολογία, και τον Jay Haley, ο οποίος ενδιαφερόταν, μεταξύ των άλλων, για την κοινωνική και ψυχολογική ανάλυση της φαντασίας,

Ο **Gregory Bateson** αποτέλεσε, ίσως, την κεντρική φιγούρα της ομάδας, αν και μια τέτοια παρατήρηση μοιάζει να αδικεί το σύνολο που χαρακτηριζόταν από εξαιρετική δημιουργικότητα. Ο ίδιος πάντως, έμπαινε στην ομάδα ως ανθρωπολόγος, κοινωνικός επιστήμονας, γλωσσολόγος, σημειωτικός και κυβερνητιστής και το πολύπλευρο έργο του

περιελάμβανε, ήδη από την προηγούμενη δεκαετία, την επέκταση της θεωρίας των συστημάτων στις κοινωνικές/συμπεριφορικές επιστήμες. Τον πρώτο που κάλεσε στην ερευνητική ομάδα ήταν τον **John Weakland** (Weakland, J., Fisch, R., Watzlawick, P., 2010) λόγω της συμβολής του στη θεωρία της επικοινωνίας και της πρωτοπόρας δουλειάς του στην πολιτισμική ανθρωπολογία. Από την πλευρά του ο **Jay Haley** έφερε τη θεωρία του ελέγχου και της ισχύος ως κινητήριες δυνάμεις εντός της οικογένειας και κλήθηκε να παρατηρήσει και να μελετήσει το έργο κλινικών γιατρών, όπως ο Milton Erickson, ο Joseph Wolpe και η Frieda Fromm-Reichmann.

Νωρίτερα, το 1951, μετακομίζει στο Palo Alto ο **Dr. Don Jackson**, ψυχίατρος και ψυχαναλυτής και συναντάει τον Gregory Bateson, ενώ παράλληλα εργάζεται στο ιδιωτικό του ιατρείο και διατελεί διευθυντής στο ψυχιατρικό νοσοκομείο Βετεράνων. Ο Jackson προσχώρησε στην ομάδα στις αρχές του 1954. Ο βιεννέζος **Paul Watzlawick**, διδάκτωρ φιλοσοφίας, εκπαιδευμένος στην ψυχανάλυση, θεωρητικός αυστηρά προσανατολισμένος στον μοντερνισμό και στη μηχανική μεταφορά του μαύρου κουτιού για τον ανθρώπινο νου και στη λογική μπήκε στην ομάδα το 1960. Η παρουσία του σηματοδότησε τη δεύτερη φάση της ζωής της ομάδας. Τέλος, ο **William F. Fry**, M.D., επίσης ψυχίατρος, με ενδιαφέρον στη μελέτη του χιούμορ, συμμετείχε σε διάφορες περιόδους.

Τον Οκτώβριο του 1958 ο Don Jackson ιδρύει το Ινστιτούτο Ψυχικών Ερευνών (Mental Research Institute ή MRI) και προσκαλεί τη **Virginia Satir**, ως κέντρο για την οικοδόμηση των θεωρητικών και πρακτικών βάσεων που έθεσε η ομάδα Bateson, η οποία πλησίαζε στο τέλος της κοινής της δουλειάς (Ray, 2017). Μια σύνοψη αυτής της δουλειάς παρέχεται στο έργο των Watzlawick, Beavin και Jackson (2005), με τίτλο Ανθρώπινη επικοινωνία και οι επιδράσεις της στη συμπεριφορά. Μια εκτενής ανασκόπηση του έργου και των ιδεών της ομάδας Bateson δίνεται επίσης από τον Haley στο βιβλίο Double Bind: The Foundation of the Communicational Approach to the Family (Διπλός Δεσμός: η ίδρυση της επικοινωνιακής προσέγγισης στη θεραπεία οικογένειας) των Sluzki, C., & Ransom, D. (1976) με σχόλια από τους Bateson και Weakland.

Εστίαση - Μετακινήσεις

Σύμφωνα με τους Rasheed και συν (2011) η έννοια του ανθρώπινου εαυτού ως ενσωματωμένου σε κοινωνικές σχέσεις ή ως σχεσιακού εαυτού αποτέλεσε το κατευθυντήριο παράδειγμα για την πρώιμη οικογενειακή θεραπεία. Για τους πρώτους οικογενειακούς θεραπευτές, η πηγή του ανθρώπινου συναισθηματικού πόνου θεωρήθηκε ως σύμπτωμα διαταραγμένων οικογενειακών σχέσεων και/ή διαταραγμένων προτύπων οικογενειακής επικοινωνίας. (Rasheed και συν. 2011). Συνοπτικά, θα έλεγε κανείς πως η κύρια εννοιολογική και θεωρητική μετακίνηση πάνω στην οποία στηρίχτηκε η δουλειά της ομάδας του Palo Alto συμπυκνώνεται στη μετάβαση από την έννοια του «αυτόνομου εαυτού» σε αυτόν του «σχεσιακού εαυτού».

Η αρχική έρευνα επικεντρώθηκε στη γενική φύση της επικοινωνίας, ειδικά στην ύπαρξη διαφορετικών επιπέδων μηνυμάτων και παραδόξων, ξεκινώντας από τη Θεωρία των Λογικών Τύπων των Whitehead και Russell (1903), με εστίαση στην πολλαπλότητα των επικοινωνιακών μηνυμάτων, στη διερεύνηση της «σχιζοφρενικής» επικοινωνίας, στην

έρευνα πάνω στη μάθηση της συγκεκριμένης επικοινωνίας και στην εφαρμογή μιας μεθοδολογία πολιτισμικής ανθρωπολογίας (Weakland 1951, 1967) για την ανάλυση της οικογενειακής αλληλεπίδρασης. Παράλληλα, συντελείται μια μετατόπιση της εστίασης από τη μάθηση που προέρχεται από προηγούμενες εμπειρίες στη φύση της αλληλεπίδρασης στην παρούσα στιγμή, από την οποία αναδύεται η κοινή «πραγματικότητα». (Ray, 2017).

Πιο συγκεκριμένα οι Waltzlawick, Bavelis και Jackson (2005) και ο Ray (2017) συζητάνε για την ανάγκη εισαγωγής μερικών εννοιολογικών μετακινήσεων για την προσέγγιση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και ειδικότερα για την κατανόηση της ψυχοπαθολογίας.

Η αλληλεπιδραστική θεώρηση της επικοινωνίας που εισήγαγε η ομάδα του Palo Alto περιλαμβάνουν, επίσης (Ray 2017), τη σημασία που έχουν τα σημεία στίξης που επιβάλλονται από τον παρατηρητή, όπου η απόδοση του νοήματος είναι συχνά διαφορετική και την αξιολόγηση του πώς οι άνθρωποι ερμηνεύουν τα δικά τους μηνύματα προφορικά και μη. Το επίπεδο της σχέσης βρίσκεται πέρα από την ενημερότητα των συμμετεχόντων στην επικοινωνία (Jackson 1965a· Watzlawick et al. 1967).

Σε συνέχεια αυτών, προέκυψε η ανάγκη διάκρισης του επιπέδου επικοινωνίας. Για τον Jackson (1965a) κάθε κομμάτι επικοινωνίας μεταφέρει πληροφορίες πραγματολογικής φύσης, οι οποίες, πιθανώς, μπορούν να αξιολογηθούν ως προς την αλήθεια και το ψεύδος και μπορούν να αντιμετωπιστούν λογικά ως το «αντικείμενο» της επικοινωνίας. Αυτό το επίπεδο επικοινωνίας ορίστηκε ως το επίπεδο της αναφορά (content) της επικοινωνίας, όπως, για παράδειγμα, στην αναφορά της φράσης «οι δρόμοι είναι παγωμένοι» ή σε ένα κούνημα του κεφαλιού. Δηλαδή, αφορά στην πτυχή της εντολής (command) που μπορεί να παραφραστεί ως «έτσι ορίζω τη σχέση στην οποία λαμβάνει χώρα αυτή η αναφορά, δηλαδή, έτσι πρέπει να με βλέπεις σε σχέση με εσένα».

Όταν ο φακός της έρευνας πέσει στην οικογένεια, τότε, σύμφωνα με τον Jackson (1965a, σ. 6), «η οικογένεια είναι ένα σύστημα που διέπεται από κανόνες καθώς τα μέλη της συμπεριφέρονται μεταξύ τους με οργανωμένο, επαναλαμβανόμενο τρόπο και αυτή η διαμόρφωση των συμπεριφορών μπορεί να οριστεί ως κυρίαρχη αρχή της οικογενειακής ζωής». Στις σχέσεις, οι άνθρωποι συμπεριφέρονται σαν να ακολουθούν κανόνες. Μόλις γίνουν κατανοητές αυτές οι επαναλαμβανόμενες ανταλλαγές, γίνονται το επίκεντρο των προσπαθειών που πραγματοποιούνται για την πρόκληση αλλαγής. Το συζυγικό quid pro quo είναι ένας τέτοιος κανόνας (Jackson 1965b).

Τα παραπάνω διατυπώνονται από τον Jackson (1952) με τη φράση, «το άτομο κάνει ό,τι καλύτερο μπορεί ανά πάσα στιγμή» αποφεύγοντας χαρακτηριστικούς προσδιορισμούς όπως «τεμπέλης», «πεισματάρης» κ.ο.κ. Σε τέτοιες διατυπώσεις διαπιστώνονται τα πρώτα σημάδια μια νέας επιστημολογίας, που τα επόμενα χρόνια θα γίνει πιο εμφανής, όπου η «πραγματικότητα» κατασκευάζεται αναδυόμενη από πρότυπα αλληλεπίδρασης. Αυτό συντελεί σε μια σκόπιμη αλλαγή του ρήματος «είναι» σε «φαίνομαι».

Αν και ακόμα βρισκόμαστε στην κυβερνητική πρώτης τάξης, η έννοια του παρατηρητή αρχίζει και γίνεται αντιληπτή ως παράγοντα που συμμετέχει, αν και ακόμα ως εξωτερικός σε σχέση με το σύστημα. Οι Haley και Weakland (στο Rasheed και συν. 2011) υπενθύμιζαν στην εποπτεία περιστατικών την ερώτηση του Don Jackson «τι έκανες για να το πετύχεις αυτό;», θεωρώντας τον θεραπευτή ως ενεργό μέρος της κατάστασης: «Κάθε φορά ήταν απαραίτητο να μαθαίνουμε πως ο παρατηρητής παρακινεί το παρατηρούμενο. Στον τομέα της ψυχικής

υγείας, δεν πρέπει μόνο να υπολογίσουμε τη φυσική επίδραση της προκατάληψης των παρατηρητών, αλλά πρέπει, επίσης, να αντιμετωπίσουμε μια δεύτερη μεταβλητή: την επίδραση αυτής της προκατάληψης στον ασθενή».

Κλείνοντας αυτή τη σύντομη παρουσίαση των επιστημολογικών αρχών που ανέπτυξε η ομάδα του Palo Alto θα αναφέρουμε κάποια στοιχεία που παρουσίασε ο Waltzlawick στο Διεθνές Δελφικό Συμπόσιο που οργάνωσε το ΑΚΜΑ, το 1985. Όπως και ο Jackson παλαιότερα (1961), τονίζει πως για την πρόκληση αλλαγής, η ενημερότητα (insight) αναγνωρίζεται ως ασήμαντη, η αναπλαισίωση αντικαθιστά την ερμηνεία, η διαφορά μεταξύ προστακτικής και περιγραφικής γλώσσας αρθρώνεται, η σημασία των συμπεριφορικών ασκήσεων τονίζεται και προωθείται ο ουσιαστικός ρόλος της θετικής χροιάς, παράλληλα με μια σημαντική μετατόπιση από την ενδοψυχική θεώρηση στη μεθοδολογία πολιτιστικής ανθρωπολογίας (Weakland 1951) και στη «Διαπροσωπική Θεωρία της Ψυχιατρικής» του Harry Stack Sullivan (1953).

Μετακίνηση από το τι έχει μέσα το «κουτί»/ πώς λειτουργεί το «κουτί» στο πώς σχετίζεται/ πώς λειτουργεί μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο.	Διατηρείται η διαδεδομένη, την εποχή εκείνη, αντίληψη του νου ως ένα μαύρο κουτί, (η οποία, ουσιαστικά, αποτελεί ένα δάνειο από τις τηλεπικοινωνίες) με αλλαγή της εστίασης από τη δομή του νου (κουτιού) στις σχέσεις και αλληλεπιδράσεις του και στη ζωτική σημασία που έχει το πλαίσιο της δεδομένης στιγμής για την κατανόηση και την απόδοση νοήματος στη συμπεριφορά.
Μετακίνηση από τον κεντρικό ρόλο της συνείδηση και της μη συνειδητότητας στο νόημα	Το νόημα είναι ουσιαστικό για την υποκειμενική βίωση της επικοινωνίας με τους άλλους και δεν επιδέχεται αντικειμενικής απόφασης. Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια μετατόπιση από τη φύση του ατόμου στη φύση της σχέσης μεταξύ των ανθρώπων που αλληλεπιδρούν στην παρούσα στιγμή.
Μετακίνηση από το παρελθόν στο παρόν	Αντί να αναζητάμε τα αίτια στο παρελθόν, που μάλλον είναι αναξιόπιστη διαδικασία, μπορούμε να εστιάσουμε στο παρόν της επικοινωνίας με την έννοια της αναζήτησης των μοτίβων που υφίστανται στο εδώ και τώρα.
Μετακίνηση από την αιτία («γιατί;») στο αποτέλεσμα («με ποιο αποτέλεσμα;»)	Οι όποιες υποθετικές αιτίες αποκτούν δευτερεύουσα σημασία και αποκτά πρωταρχική σημασία το αποτέλεσμα της συμπεριφοράς στην αλληλεπίδραση. Αντί να δούμε, για παράδειγμα, το ενδεχόμενο αίτιο ενός συμπτώματος, αναδύεται η σημασία του ρόλου που παίζει, του «αποτελέσματός» του εντός της αλληλεπίδρασης.
Μετακίνηση από την γραμμικότητα στην κυκλικότητα των προτύπων επικοινωνίας	Αυτό ακολουθεί την Ιπποκράτεια ρήση πως «όλα τα μέλη του οργανισμού συγκροτούν έναν κύκλο. Επομένως, κάθε μέρος είναι συγχρόνως αρχή και τέλος»
Μετακίνηση προς μια εστίαση σχετικότητας του «κανονικού» και του «μη κανονικού»:	Μετακίνηση από έναν διαχωρισμό σε μια θέαση όπου ένα δείγμα συμπεριφοράς μπορεί να μελετηθεί μόνο εντός του γενικού πλαισίου μέσα στο οποίο εκδηλώνεται. Κι έτσι η ιδέα περί «ομαλότητας» καθίσταται αμφισβητήσιμη.

Πίνακας 1: Βασικές επιστημολογικές μετακινήσεις της ομάδας του Palo Alto

Το ένα πράγμα οδηγεί στο άλλο

Το Palo Alto, και μετέπειτα το Ινστιτούτο, αποτέλεσαν έναν χώρο δυναμικών ζυμώσεων, όπου άνθρωποι από πολύ διαφορετικές κατευθύνσεις συνεργάστηκαν, συγκρούστηκαν και διαμορφώσαν από κοινού με νέα επιστημολογική ματιά. Σε μια ομιλία του Bateson στη

μνήμη του Jackson (Ray, 2007), ο οποίος είχε φύγει απροσδόκητα από τη ζωή δύο χρόνια πριν, το 1968, ξεδιπλώνει την κουλτούρα και τη φιλοσοφία που αναπτύχθηκε στο MRI. Η ομιλία σώθηκε χάρη στη δραστήρια μορφή του Weakland, ο οποίος επεξεργάστηκε και διατήρησε χιλιάδες ώρες απομαγνητοφωνημένου υλικού. Εδώ, ο Bateson χρησιμοποιεί ένα πλήθος παραδειγμάτων, επιχειρώντας να εστιάσει στη βασική του θέση πώς η ισχύς (power) είναι σχετική και σχεσιακή και η εννοιολογική χρήση της, ως μια μεταφορά από το πεδίο της φυσικής, μπορεί να είναι επικίνδυνη. Για τον Bateson «ο κόσμος είναι οργανωμένος μέσα από δομές κυκλωμάτων αιτιότητας (...) και άρα είναι, ως όλον, αυτο-διορθούμενος». (Ray, 2007: 863). Αυτό που συμβαίνει σε ένα μέρος του συστήματος, είτε πρόκειται για έναν λαθρέμπορα είτε πρόκειται για ένα άτομο με σχιζοφρένεια είτε, ακόμα, για ένα δελφίνι, επηρεάζει το μέρος και αυτό με τη σειρά του επηρεάζει το όλον, συνήθως με τρόπους που ξεφεύγουν από την αντίληψή μας. Όχι τυχαία, το θέμα της ισχύος μοιάζει να αποτέλεσε κυρίαρχο πεδίο αντιπαράθεσης ανάμεσα στον Bateson και τον Haley με έντονους καυγάδες.

Στην ίδια ομιλία ο Bateson επισημαίνει πως κάθε γραμμική απόκριση συνιστά μια απειλή στην οικολογία του συστήματος και τα παραδείγματα που παραθέτει αφορούν ποικίλες μορφές ελέγχου: την καταπολέμηση του λαθρεμπορίου, την παρέμβαση σε μια οικογένεια για τον «έλεγχο των συμπτωμάτων» του ταυτοποιημένου ασθενή με διάγνωση της σχιζοφρένειας, τα προνόμια και την ιεραρχία σε ένα χωριό στο Μπαλί, τον έλεγχο των παρασίτων με τη χρήση και την εξάπλωση του DDT, την πεποίθηση ενός αλκοολικού ότι μπορεί να ελέγξει τη σχέση του με το αλκοόλ ή την πεποίθηση ότι θα κοιμήσεις ένα μωρό σε πέντε λεπτά και έτσι θα «ελέγξεις» τον χρόνο σου. Ο έλεγχος μπορεί να αφορά ένα μέρος της κοινωνίας, ένα σύμπτωμα ή να αφορά το ίδιο το άτομο (π.χ. των ελέγχων των παρορμησεών του). Εν τέλει η πίστη στην ισχύ και στον έλεγχο καθιστά έναν ηγέτη επικίνδυνο και παράγει βία.

Το 1995, κατά τη διάρκεια των τελευταίων ημερών της ζωής του, ο Weakland συμμετείχε σε μια σειρά συνεντεύξεων. Σε μία από αυτές (Ray W. & Schlanger K., 2013), λέει: «Ρητά ή άρητα δίνουν την εντύπωση ότι η θεωρία μας είναι η τελική απάντηση αλλά δεν επρόκειτο καθόλου περί αυτού. Η έμφαση είναι πιο πολύ στην έννοια, τόσο στην κλινική μου δουλειά όσο και σε ολόκληρη την καριέρα μου στο MRI, ότι το ένα πράγμα οδηγεί στο άλλο. Ποτέ δεν θα έχεις την τελική απάντηση εκτός κι αν κρατιέσαι από το ένα πράγμα και ποτέ δεν το αφήνεις, οπότε δεν μπορείς να δεις τίποτα άλλο. (...) Τα εκπαιδευτικά, τα πολιτικά και τα θρησκευτικά συστήματα είναι γεμάτα από “ας βρούμε την οριστική απάντηση κι ας γαντζωθούμε πάνω της” . Αυτό που κάνουμε εμείς είναι περισσότερο να ρίχνουμε ιδέες, κάτι που μας χρησίμευσε να δούμε παραπέρα, αλλά αυτές δεν ήταν οι τελικές απαντήσεις. Όμως, οι άνθρωποι θέλουν την τελική απάντηση.»

Ο Wendel A. Ray (2007), πρώην Διευθυντής και Αρχαιότερος Επιστημονικός Συνεργάτης στο MRI, δίνει το στίγμα του σε σχέση με το κεντρικό δόγμα του μοντέλου MRI Brief Therapy ξεκάθαρα: «Οι δυσκολίες είναι μέρος της ζωής και συνήθως αντιμετωπίζονται με τρόπους ώστε να επιλύονται μόνες τους. Οι δυσκολίες μπορεί να γίνουν προβλήματα, φαύλοι κύκλοι και παιχνίδια χωρίς τέλος, όταν οι αναποτελεσματικές προσπάθειες επίλυσης χρησιμεύουν στη διατήρηση και τη διαίωσή τους.»

Ο George Orwell είχε πει (1946) πως «για να δει κανείς τι είναι μπροστά στη μύτη του χρειάζεται συνεχή αγώνα». Οι καρποί ενός τέτοιου συνεχούς αγώνα αποτελούν τη βασική συνεισφορά της ομάδας του Palo Alto και συνεχίστηκαν από διάφορα μέλη της ομάδας μετά το έργο, ενώ το μοντέλο της Βραχείας Θεραπείας συνεχίζει να είναι ένα από τα πιο επιδραστικά μοντέλα, καθώς υπήρξε πραγματολογικό και φιλοσοφικό θεμέλιο των μετέπειτα εξελίξεων στον κονστρουκτουβισμό, τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό, και τις μεταμοντέρνες προσεγγίσεις.

Το πλαίσιο αυτών που μίλησαν για το πλαίσιο: Πόλεμος και αναδυόμενη επιστημολογία

Αναπόφευκτα, μια συζήτηση για το πλαίσιο, μέσα στο οποίο γεννήθηκε και δούλεψε η ερευνητική ομάδα, καθιστά αναγκαία την εστίαση στο κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο της εποχής. Προφανώς, η συγκεκριμένη προσπάθεια αποτίμησης δεν μπορεί να είναι ελλιπής και ενδεχομένως μεροληπτική. Η Lyn Hofmann (2006: 24-25) στη ζεστή και εμπειριστατωμένη προσέγγιση της ιστορίας της οικογενειακής θεραπείας, περιγράφει την εξέλιξη της ως «ένα εβραϊκό τσουρέκι ή πασχάλινό ψωμί πλεγμένο σε πλεξίδα, με τα αρχικά νήματα να σχηματοποιούνται, μετά να εξαφανίζονται, στη συνέχεια να επανεμφανίζονται σε αλλαγμένη θέση ή σε άλλη πλευρά...(..) Ήταν η συζήτηση ανάμεσα στα νήματα που έκανε την πλεξίδα τόσο ιδιαίτερη.» Προφανώς, είναι αδύνατο να καταγραφούν όλα τα νήματα.

Αναμφίβολα, όμως, ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, υπήρξε ένα καθοριστικό ιστορικό γεγονός και δημιουργώντας μια μεγάλη ομάδα στρατευμένων επιστημόνων, πολλοί εκ των οποίων συνέχισαν τη στράτευση τους και στη συνέχιση αυτού με νέα μέσα, σε αυτό που τελικά ονομάστηκε Ψυχρός Πόλεμος. Τη δεκαετία του 1950, εποχή που συγκροτείται η ομάδα του Palo Alto, υπάρχουν τουλάχιστον τρεις σημαντικές θεωρίες, που, ουσιαστικά, γεννιούνται μέσα στους καπνούς του πολέμου: Η γενική Θεωρία των Συστημάτων, η Κυβερνητική και οι Θεωρίες της Επικοινωνίας. Είναι σαφές πως σε μεγάλο βαθμό συγκροτήθηκαν ή εξελίχθηκαν με αφορμή τον πόλεμο και αξιοποιήθηκαν και για πολεμικούς σκοπούς.

Και μόνο η αναφορά στο Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και τον ρόλο που έπαιξαν οι «επιστήμες» σε αυτόν, και ειδικότερα η ψυχολογία με τις ψυχολογικές επιχειρήσεις αλλά και τα μαθηματικά, αξίζει μελέτη που θα ανταποκρινόταν σε τόμους. *Επίσης*, οι οικονομικοί παράγοντες, ο ρόλος του ιδρύματος Rockefeller, ο ρόλος της πολιτικής στην ανάπτυξη της Κυβερνητικής αλλά και η επίδραση της Κυβερνητικής στην πολιτική, ο ψυχρός πόλεμος και πολλά ακόμα δεν μπορούν να αναπτυχθούν πλήρως εδώ. Θα επιχειρήσουμε να σταθούμε μόνο σε μερικά σημεία που ίσως φωτίζουν κάποιες διαστάσεις των θέσεων και μετακινήσεων που παρουσιάστηκαν παραπάνω, ξεκινώντας από τις αλλαγές στη σκέψη αλλά και στη σκέψη πάνω στη σκέψη που συντελέστηκε τους προηγούμενους αιώνες,, καθώς και στα κύρια κοινωνιολογικά παραδείγματα της εποχής.

Για παράδειγμα, η **Γενική Θεωρία των Συστημάτων**, όπως την συστήνει τη δεκαετία του 1940 ο Ludwig von Bertalanffy (1949) και την εξελίσει τις επόμενες δεκαετίες (1968), εισάγει έννοιες όπως «σύστημα», δηλαδή, «ένα σύνολο τακτοποιημένων και αλληλένδετων στοιχείων που σχηματίζουν ένα λειτουργικό σύνολο». Η Γενική Θεωρία των Συστημάτων

προσέφερε αρκετούς ακόμα όρους (η οικογένεια ως σύστημα) που αξιοποιήθηκαν άμεσα στη μελέτη των οικογενειών, όπως, ενδεικτικά, τα όρια, σύστημα και υποσύστημα, ομοιόσταση, ρόλος, σχέση.

Την ίδια περίοδο, στη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και σε διάλογο με τα παραπάνω, γεννιέται ο όρος **Κυβερνητική** που αποδίδεται στο μαθηματικό Norbert Wiener, ο οποίος έχει επιστρατευτεί και δουλειά του αποτέλεσε η μελέτη και ο σχεδιασμός αντιαεροπορικών όπλων. Στο βιβλίο του «Κυβερνητική και κοινωνία: η ανθρώπινη χρησιμοποίηση των ανθρώπινων όντων», που θα κυκλοφορήσει το 1950 προκαλώντας μεγάλη αίσθηση, επιχειρώντας να αναδείξει τη σημασία της «ανάδρασης» ως σημαντικής παραμέτρου μάθησης, λέει:

«Ένα άλλο παράδειγμα της διαδικασίας της μάθησης εμφανίζεται σε σχέση με το πρόβλημα σχεδίασης μηχανών πρόβλεψης. Στην αρχή του Β' Παγκόσμιου Πολέμου η συγκριτικά χαμηλή αποδοτικότητα των αντιαεροπορικών όπλων δημιούργησε την ανάγκη εισαγωγής συσκευών που θα ακολουθούσαν τη θέση του αεροπλάνου, θα υπολόγιζαν την απόστασή του, θα καθόριζαν το χρονικό διάστημα για να το φτάσει το βλήμα και θα υπολόγιζαν πού ακριβώς θα ήταν το τέλος αυτού του χρονικού διαστήματος».

Wiener, 1970: 39

Εν καιρώ πολέμου εφαρμόστηκαν μια σειρά διανοητικές και τεχνικές εξελίξεις που βρίσκονται στην καρδιά των ιδεών της «ανάδρασης» και της «διαρκούς διεπαφής ανθρώπινου/μηχανικού» (Sarajeno, 2018). Στις δεκαετίες 1950 και 1960, σχεδόν στο σύνολό της η Κυβερνητική ήταν εστιασμένη, αφενός στην ανάπτυξη των συστημάτων αυτομάτου ελέγχου για τεχνολογικές χρήσεις, κι αφετέρου στη μελέτη των εφαρμογών της ανατροφοδότησης σε διάφορες επιστημονικές περιοχές (από τα μαθηματικά ως την κοινωνιολογία). Ο στόχος ήταν, σε γενικές γραμμές, ο έλεγχος, και όροι όπως ανατροφοδότηση αναπτύχθηκαν από εκεί.

Από την πλευρά τους οι Rasheed, J. M. και συν (2011), επιχειρώντας να δώσουν τις κύριες εννοιολογικές και θεωρητικές επιρροές εστιάζουν, μεταξύ των άλλων, στις κοινωνιολογικές θεωρίες της εποχής, το πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο και στην επιστημολογία που αξιοποιήθηκε. Από κοινωνιολογικής πλευράς, θα έλεγε κανείς πως το Palo Alto συγκροτείται υπό την επίδραση δύο κυρίως κοινωνιολογικών ρευμάτων, της **συμβολικής αλληλεπίδρασης** και των **δομικών/λειτουργικών θεωριών**:

Η συμβολική αλληλεπίδραση, θεμελιωμένη στην πραγματολογική φιλοσοφία των αρχών του 20ου αιώνα με κύριους εκπρόσωπους τους George Herbert Mead (1934) και Herbert Blumer (1969), θεωρεί τους ανθρώπους ως πλάσματα που παράγουν νόημα ενσωματωμένα στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Αυτές οι αλληλεπιδράσεις διαμορφώνονται από το νόημα που αποδίδουν οι άνθρωποι σε αυτές τις αλληλεπιδράσεις, καθώς το νόημα δεν είναι εγγενές στις αλληλεπιδράσεις. Από αυτή την κοινωνιολογική προοπτική, η οικογένεια είναι το δίκτυο αλληλεπίδρασης, επικοινωνίας και δημιουργίας νοήματος που είναι κρίσιμο για τη διαμόρφωση του εαυτού (Rasheed, et al, 2011).

Η ιδέα πως οι υποκειμενικές έννοιες έχουν προτεραιότητα, επειδή πιστεύεται ότι οι άνθρωποι συμπεριφέρονται με βάση αυτό που πιστεύουν και όχι μόνο σε αυτό που είναι αντικειμενικά αληθινό, και πως η κοινωνία θεωρείται ότι οικοδομείται κοινωνικά μέσω της ανθρώπινης ερμηνείας, ενέπνευσε τους Carl Whitaker, Jay Haley, Virginia Satir και αργότερα την ομάδα του Μιλάνου, καθώς έδωσαν έμφαση στην αλληλεπίδραση των μελών της οικογένειας και των υποσυστημάτων της.

Από την άλλη, στις δομικές, λειτουργικές θεωρίες, με κύριο εκπρόσωπο τον Talcott Parsons, το κοινωνικό σύστημα είναι «το σύνολο των δικτύων της αλληλεπίδρασης, μέσω των οποίων δύο ή περισσότεροι δράστες βρίσκονται σε αμοιβαία σχέση και ενεργούν συλλογικά χρησιμοποιώντας όλα τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους». Ο ίδιος ο Parsons ορίζει το κοινωνικό σύστημα ως «σύνολο προσώπων σε αλληλεπίδραση [...], που υποκινούνται από μια τάση μεγιστοποίησης των παροχών και επομένως η σχέση (τους) με τις καταστάσεις - μέσα στις οποίες αυτοί βρίσκονται- ορίζεται και διαπερνάται από ένα σύστημα κοινών συμβόλων, δομημένων πολιτισμικά» (Κατριβέσης, 1996). Ο Parsons (Devereux Jr, 2003, σ. 152-153) κάνει λόγο για τέσσερα λειτουργικά προαπαιτούμενα των κοινωνικών συστημάτων, που περιλαμβάνουν την προσαρμογή, την επίτευξη στόχου, την ενσωμάτωση και τη διατήρηση του προτύπου. Από μια δομική/λειτουργική θεώρηση η λειτουργία της οικογένειας είναι η κοινωνικοποίηση των παιδιών ώστε να ταιριάζουν στην κοινωνία. Δομικά αυτό σημαίνει τον θεσμικό της χαρακτήρα και τον ρόλο της στην κοινωνική τάξη και από λειτουργικής άποψης αφορά στις υπηρεσίες που παρέχει στην κοινωνία, στους ρόλους και στα καθήκοντα που διανέμει. Όλη η συζήτηση στην πρώιμη οικογενειακή θεραπεία για «οικογενειακή δυσλειτουργία» μοιάζει να απηχεί τη συγκεκριμένη θεώρηση.

Το πλαίσιο αυτών που μίλησαν για το πλαίσιο: Προοδευτική Εποχή και αναδυόμενα μοντέλα θεραπείας

Η περίοδος κοινωνικών και πολιτικών μεταρρυθμίσεων 1890-1920, αναφέρεται στην ιστορία των ΗΠΑ ως «προοδευτική εποχή», όπου οι πρώτοι «προοδευτικοί» πίστευαν ότι η εκπαίδευση και η κρατική παρέμβαση θα μπορούσαν να μειώσουν τη φτώχεια και την κοινωνική αδικία. (Rasheed et al, 2011). Τυποποίηση, μαζική παραγωγή, εκβιομηχάνιση, έλεγχος της εργασίας (φορντικό μοντέλο) συνιστούν μέρος της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης, γνωστής ως «δεύτερη βιομηχανική επανάσταση», και έχουν ως αποτέλεσμα τη μείωση του επιπέδου ζωής για πολλούς Αμερικανούς πολίτες.

Παράλληλα, η φιλοσοφία του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού του 18ου αιώνα, η μοντερνιστική σκέψη, τόνισε την πίστη στη λογική, την ελευθερία και την κοινωνική πρόοδο. Διαποτισμένη από ένα αισιόδοξο πνεύμα υπήρχε αυτή η αίσθηση κατά τη διάρκεια της Προοδευτικής Εποχής, θεωρώντας ότι μέσω της ανθρώπινης λογικής, της επιστήμης, της τεχνολογίας και των πολιτικών πρωτοβουλιών, μπορούσαν να κατανοηθούν και να βελτιωθούν τα δεινά της κοινωνίας. Αυτή την περίοδο έχουμε την ανάπτυξη του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας και την ανάδυση δύο κινημάτων της «Charity Organization Society» που καθοδηγήθηκε από την πεποίθηση ότι η αποτυχία μιας οικογένειας να αντιμετωπίσει τα προβλήματα διαβίωσης οφειλόταν τόσο σε ατομικά ελαττώματα χαρακτήρα και ηθικές

αποτυχίες όσο και σε περιβαλλοντικούς ή κοινωνικούς παράγοντες και της «Settlement House movement», που μετατόπισε τον προσανατολισμό της παρέμβασης από την αίσθηση της «ηθικής ευθύνης» σε μια «κοινωνική ευθύνη».

Παράλληλα, τις δεκαετίες του 1930 και του 1940, σε μια Αμερική μακριά από τον τόπο διεξαγωγής των εχθροπραξιών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, γίνεται μια σημαντική δουλειά στη δυναμική των ομάδων με κύριο εκπρόσωπο τον Lewin, ο οποίος εισήγαγε έννοιες όπως το σπλι ηγεσίας, την ομαδική παραγωγικότητα, την ομαδική λήψη αποφάσεων (Lewin, 1939), και ρόλους, νόρμες, συνοχή ομάδας (Lewin, 1946). Παράλληλα, έχουμε την άνθηση της συμβουλευτικής γάμου που ασκούνταν από διάφορους «ειδικούς» και το κίνημα για την ψυχική υγεία με πρωτεργάτη τον Clifford Beers, ο οποίος φιλοδοξούσε να βελτιώσει τις συνθήκες στα μεγάλα ψυχιατρικά νοσοκομεία και έδινε έμφαση στην κοινοτική φροντίδα και την πρόληψη στην παιδική ηλικία. Σε αυτή την κατεύθυνση ο Alfred Adler, και αργότερα ο αλντεριανός ψυχίατρος Rudolf Dreikurs, κατανοούν τη συναισθηματική σταθερότητα του παιδιού ως αντανakλαστικής της γονεϊκής και ιδιαίτερα της μητρικής ύπαρξης.

Επηρεασμένος από τον Adler, ο Herbert «Harry» Stack Sullivan (1953) εισήγαγε τη διαπροσωπική ανάλυση (interpersonal analysis), η οποία βασίστηκε στη θεωρία ότι τόσο οι διαπροσωπικές σχέσεις όσο και οι κοινωνικές δυνάμεις παίζουν κρίσιμο ρόλο στη διαμόρφωση του εαυτού. Ξεκινώντας το 1935, η Frieda Fromm-Reichmann, μαθήτριά και συνάδελφος του Sullivan, εργαζόταν σε ένα νοσοκομείο για ψυχικά διαταραγμένους ασθενείς. Μέσα από τη δουλειά της άρχισε να δίνει προσοχή στην αιτιολογία της σχιζοφρένειας από διαπροσωπικό προσανατολισμό. Όπως αναφέρει το 1948, «ο σχιζοφρενής είναι οδυνηρά δύσπιστος και αγανακτισμένος με άλλους ανθρώπους λόγω της σοβαρής πρόωρης παραμόρφωσης και απόρριψης που συνάντησε σε σημαντικά άτομα της βρεφικής και παιδικής του ηλικίας, κατά κανόνα, κυρίως σε μια σχιζοφρενική μητέρα» (Fromm-Reichmann, 1948, σ. 253–273.) Οι εργασίες των δύο αυτών ψυχιάτρων έδωσαν σημαντική ώθηση στη μετακίνηση από την έννοια του «αυτόνομου εαυτού» σε αυτή του «σχεσιακού εαυτού» και στην κατανόηση της δυσλειτουργικής συμπεριφοράς ως σχετιζόμενης με δυσλειτουργικά οικογενειακά μοτίβα. Κανένα, βέβαια, μοντέλο δεν άνοιξε το φακό στην κοινωνία και στην πολιτική κάτι που μάλλον έγινε που έγινε αργότερα.

Το πλαίσιο αυτών που μίλησαν για το πλαίσιο: Μηχανοποίηση σκέψης και ορθολογικοποίηση επιστημολογικού παραδείγματος

Σε γενικές γραμμές, μοιάζει πως το κυρίαρχο ρεύμα που διαμορφώνεται, ήδη, από τα μισά του 19ου αιώνα με τη βιομηχανική επανάσταση, καθορίζεται από την ορθολογικοποίηση του επιστημολογικού παραδείγματος και τη μηχανοποίηση των επιστημών με την είσοδο της Λογικής. Ήδη τον 17ο αιώνα με τον Leibniz, τον επιδραστικότερο, ίσως, αναγεννησιακό φιλόσοφο, τον «φιλόσοφο της τάξης», οι αναδυόμενες «επιστήμες» θεμελιώνονται πάνω στη Λογική. Ο Leibniz εργάστηκε διανοητικά υπέρ της εγκαθίδρυσης μια λογικής τάξης στις ανθρώπινες υποθέσεις και σχέσεις, που για την προτεσταντική ηθική του ήταν και ο κατάλληλος τρόπος να υμνηθεί και να τιμηθεί η θεϊκή δημιουργία του κόσμου.

Σε μια πολύ ενδιαφέρουσα και εμπειριστατωμένη ανάλυση από εργατικής σκοπιάς (Sarajeno, 2018), μπορεί κανείς να δει έναν καίριο παραλληλισμό της τειλοροποίησης της εργασίας με μια αντίστοιχη διαδικασία τειλοροποίησης της σκέψης². Με τον Leibniz γίνεται μια μετάβαση από τη θρησκευτική, χριστιανική οντολογία στη μαθηματική οντολογία. Στην πορεία, με την εγκαθίδρυση της τάξης της Λογικής, ξεκινάει ένας αποκλεισμός, κατ' αρχήν ενός μεγάλου μέρους της ποιητικής των κοινωνικών σχέσεων. Με τον Leibniz ξεκινάει μια εποχή που θα μπορούσαμε να τη χαρακτηρίσουμε ως «εποχή του υπολογισμού». Θα ακολουθήσει ο Boole που μετατρέπει τη λογική σε άλγεβρα και προσπαθεί να «μαθηματικοποιήσει» το σύστημα λογικής που ανέπτυξε ο Αριστοτέλης, τη λογική του «είναι» ή «δεν είναι», να οικοδομήσει την επιστήμη της Λογικής και να κατασκευάσει τη μέθοδό της. Ο Αριστοτέλης έψαχνε μια φιλοσοφία της ορθής σκέψης. Ο Leibniz ονειρεύτηκε τα μαθηματικά της ορθής σκέψης και ο Boole έκανε ένα αποφασιστικό βήμα για να φτιάξει ακριβώς αυτά τα μαθηματικά του σκέπτεσθαι.

Ακολουθεί ο Frege, που, πολύ πριν τον Saussure, κάνει τη στρατηγική τομή ανάμεσα σε «σημαίνον» και «σημαινόμενο», ανοίγοντας ένα δρόμο για την οργάνωση της διάκρισης αυτής υπό τον έλεγχο της Λογικής, χωρίς την καταφυγή στην εμπειρική επαλήθευση των εννοιών και στη συνέχεια ο Godel και άλλοι μέχρι να φτάσουμε στον Turing, με τον οποίο γίνεται το αποφασιστικό βήμα μηχανοποίησης οποιασδήποτε διανοητικής διαδικασίας με τη δημιουργία αλγορίθμων. Ο υπολογισμός γίνεται, προοδευτικά, η μόνη αποδεκτή τάξη του κόσμου. Ο υπολογισμός (ισχυρίζομαι, ισχυρίζεσαι, ισχυρίζομαι ότι ισχυρίζεσαι...) είναι «λογική».

---

²Ως τειλορισμός αναφέρεται η «επιστημονική οργάνωση της εργασίας» με γενικό στόχο τον έλεγχο και τη σύνθεση των ροών εργασίας, την αύξηση της παραγωγικότητας, τη μεγιστοποίηση του κέρδους. Ουσιαστικά αφορά την κεντρική «επιστημονική διαχείριση» της εργασίας και, σε γενικές γραμμές, χαρακτηρίζεται από την εκμηχάνιση της εργασίας, τον κατακερματισμό της, το μοίρασμά της σε μονότονα επαναλαμβανόμενα καθήκοντα με τη δημιουργία μιας αλυσίδας παραγωγής, με στόχο. Ο όρος κατάγεται από τον θεωρητικό της *Frederick Winslow Taylor* (1856 – 1915) και εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στα εργοστάσια της Ford.

Την παραπάνω αλληλουχία θα την συναντήσουμε και στην «Ανθρώπινη επικοινωνία» (2005), η οποία, ουσιαστικά, μοιάζει με μια προσέγγιση παρατήρησης και έρευνας της ανθρώπινης συμπεριφοράς που βρίσκεται πλησιέστερα στα μαθηματικά παρά στην παραδοσιακή ψυχολογία, διότι τα μαθηματικά «είναι η επιστήμη που ασχολείται πιο άμεσα με τις συνάψεις των οντοτήτων, και όχι με τη φύση τους» (Watzlawick, 2005: 37). Οι συγγραφείς φτάνουν να οραματίζονται πως «κάποια στιγμή η ανθρώπινη συμπεριφορά θα βρει την ικανοποιητική της έκφρασή της στον μαθηματικό συμβολισμό» (Watzlawick, 2005: 37). Μήπως όλη η συζήτηση, σήμερα, περί τεχνητής νοημοσύνης, αλγοριθμοποίησης κ.ο.κ. δεν πατάει πάνω στα θεωρητικά μοντέλα τους;

Τον 19^ο αιώνα διεξάγεται μια εντατική αναμέτρηση και διαλεκτική σύνθεση ανάμεσα σε εκείνο που εξελισσόταν ως φιλοσοφία και σε αυτό που αναδύοταν ως επιστήμη. Προοδευτικά, η συζήτηση για τη λογική απομακρύνεται ριζικά από τη μεταφυσική και τη θεωρησιαρχική φιλοσοφία και παίρνει μια γνωσιοθεωρητική κατεύθυνση. Είναι η εποχή που η έννοια της «μεταβλητής» και της «συνάρτησης» εισάγονται ως μαθηματικά σύμβολα.

Μεταβλητές και συναρτήσεις θα συναντήσουμε στη δουλειά της ομάδας του Palo Alto (ενδεικτικά Watzlawick, 2005: 38-43). Οι μεταβλητές έχουν το δικό τους νόημα. Είναι φορείς νοήματος μόνο αν η μία σχετίζεται με την άλλη και η μεταξύ τους συνάφεια ονομάζεται συνάρτηση. Μπορεί κανείς να φανταστεί την προέκταση αυτού στην ανθρώπινη συμπεριφορά: Όσο κάνω εγώ κάτι (π.χ. να φωνάζω) εσύ κάνεις κάτι άλλο (π.χ. φεύγεις από τη συζήτηση ή κλείνεις) με αποτέλεσμα να φωνάζω πιο πολύ κι εσύ να φεύγεις πιο πολύ, οδηγώντας σε ένα κύκλωμα αλληλοτροφοδότησης, όπου η μια μεταβλητή (φωνή) συναρτάται με την άλλη (απόσταση).

Όμως, εκείνος που εισήγαγε την ιδέα της γλώσσας ως σύστημα ήταν ο Ferdinand de Saussure (Sarajeno, 2018: 48-55, Saussure, 1979). Η γλώσσα είναι ένα σύστημα, που τα στοιχεία της αλληλοσυνέχονται και αλληλοπροσδιορίζονται, και το σύστημα όσο και να αλλάξει, εφόσον αλλάζουν τα στοιχεία του και οι σχέσεις μεταξύ τους, παραμένει πάντοτε σύστημα και λειτουργεί. Πρόκειται για μια «αλλαγή παραδείγματος» καθώς η ιδέα του «συστήματος» προέρχεται από τις θετικές επιστήμες, καθώς έχει ήδη καθιερωθεί στη χημεία, στη βιολογία και στη φυσική (θερμοδυναμική, μηχανική κ.τ.λ.): «Μια γλώσσα αποτελεί ένα σύστημα, ένας περίπλοκος μηχανισμός (που θέλει τον ειδικό του). Δεν μπορεί κανείς να τη δαμάσει παρά μόνο με τη σκέψη. Κι αυτοί οι ίδιοι που κάνουν καθημερινή χρήση αυτού του μηχανισμού τον αγνοούν βαθύτατα» (Saussure, 1979, σ. 107). Ουσιαστικά, ο Saussure θεμελιώνει τον στρουκτουραλισμό (δομισμό). Η γλώσσα δεν αντιγράφει την πραγματικότητα αλλά είναι αυθαίρετη, καθώς δεν υφίσταται αιτιώδης σύνδεση ανάμεσα στο σημαίνον (τη λέξη που περιγράφει και καταδεικνύει ένα αντικείμενο) και το σημαινόμενο (το αντικείμενο). Έτσι, εγκαθιδρύεται μια νέα κατανόηση του κόσμου όπου οι συνειδητές ανθρώπινες κατασκευές, άσχετα από το πεδίο τους, υπόκεινται σε «μη συνειδητές δομές» (ή αλλιώς στρουκτούρες) με τη δική τους διάρθρωση και διαλεκτική, η οποία και απέχει παρασάγγας από τον συνειδητό ανθρώπινο έλεγχο. Μοιάζει, η ομάδα του Palo Alto να επιχειρήσει τη μεταφορά της φιλοσοφίας αυτής στην οικογένεια (δομή, κανόνες, ισορροπία).

Συζήτηση

Χρονολογικά αναζητήσαμε μια επιστημολογική αφετηρία στον Leibniz και, περνώντας από την αλγοριθμοποίηση της σκέψης, φτάνουμε στην ψηφιακή αναπαράσταση των κοινωνιών μέσα από τα big data αλλά και στη διαρκή αναζήτηση μιας ολιστικής ματιάς, που όχι μόνο θα επιτρέπει και θα αντέχει την ασάφεια και την αβεβαιότητα αλλά θα διεκδικεί και θα αντέχει την εύλογη, εγγενή «ασυνενοησία» που κυοφορούν οι σχέσεις μας, η εκμηδένιση της οποίας μοιάζει να είναι σήμερα, τουλάχιστον εν μέρει, στόχος της τεχνητής νοημοσύνης. Από αυτή την περιδιάβαση καταλήγουμε να αφήσουμε εδώ μερικά ερωτήματα, τα οποία, έμμεσα ή άμεσα, αφορούν στα παραπάνω.

Αρχικά, ένα ερώτημα που εύλογα προκύπτει είναι, αν, τελικά, αναπόφευκτα, κάθε επιστημονική θεωρία αποτελεί προϊόν της εποχής της και, άρα, γεννιέται μέσα στη δίνη κοινωνικοπολιτικών γεγονότων, ποιος είναι ο ρόλος του κοινωνικού επιστήμονα ως πολιτικού υποκειμένου; Ο Heims (1977) κάνει εκτενή αναφορά στους κοινωνικοπολιτικούς προβληματισμούς που ανέπτυξε ο Bateson κατά την συνδιαλλαγή του με τους δύο σημαίνοντες μαθηματικούς της εποχής του, τον Norbert Wiener και τον Von Neuman. Και οι τρεις συμμετείχαν στον πόλεμο αλλά και στη συνέχεια του, στον πόλεμο που αποκαλέστηκε «Ψυχρός». Ο Bateson, συμμετείχε στον πόλεμο μαζί με τη Margaret Mead από ένα αμφιλεγόμενο πόστο «μαύρης προπαγανδας» (Price, 1998), υπονομεύοντας το ηθικό των Γιαπωνέζων, ενώ αντίστοιχη δράση ανέπτυξε σε Κίνα, Ινδία και Κεϋλάνη. Ουσιαστικά, πρόκειται για την εφαρμογή της σχισμογένεσης, του πώς, δηλαδή, να σπέρνεις ζιζάνια σε έναν πληθυσμό-στόχο, προκαλώντας αντιπαλότητες, παράδοξη επικοινωνία ή αδυναμία επικοινωνίας. Δεν μας θυμίζει κάτι, σήμερα, αυτό, σε σχέση με τα fake news και την κουλτούρα της σύγχρονης ειδησιογραφίας; Στην πορεία, μάλλον ανέπτυξε, σε αντίθεση με την τότε σύζυγό του, σοβαρές επιφυλάξεις για τον ρόλο των επιστημόνων και τη θέση τους σε καιρό πολέμου. Έφτασε, μάλιστα, να μιλάει για τον κίνδυνο που υπάρχει από την εφαρμογή των θεωριών στην κοινωνία βλέποντας τον ρόλο του, ως κοινωνικού επιστήμονα, ως αυτού που θα προάγει την κατανόηση και όχι τη δράση, γεγονός που τον έφερε σε αντιπαράθεση με τη Mead που υποστήριζε μια «εφαρμοσμένη ανθρωπολογία» (Harrises, 2021). Αν και δεν εξέφρασε ποτέ μια ξεκάθαρα αντιπολεμική θέση, όπως ο Russel, από τις θεωρίες των λογικών τύπων του οποίου εμπνεύστηκε τον διπλό δεσμό, εντούτοις, εξέφραζε ανοικτά τις επιφυλάξεις του για τα θέματα ηθικής, όπως για παράδειγμα στην πολύ διαδεδομένη, κατά τη δεκαετία του 1950 θεωρία περί παιγνίων. (Heims, 1977).

Πιστεύουμε ότι χρειάζεται περισσότερη μελέτη πάνω σε ερωτήματα για τον άμεσο ή έμμεσο ρόλο των κοινωνικών επιστημόνων, στην εφαρμογή πολιτικών και τη χάραξη αυτών αλλά και, συγκεκριμένα, για τον τρόπο που αξιοποιήθηκε η δουλειά του Palo Alto, για παράδειγμα, σε εγχειρήματα όπως το Project MK-Ultra, ένα από τα πιο σκοτεινά και αμφιλεγόμενα κεφάλαια της CIA, ένα κρυφό πρόγραμμα που έψαχνε και εφάρμοζε πρακτικές ελέγχου της σκέψης με εντολή της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών των ΗΠΑ από τις αρχές περίπου του Ψυχρού Πολέμου μέχρι και το 1973 (Price, D., 2007). Έννοιες όπως «αντικομμουνιστικές τεχνικές ελέγχου», «μέθοδος σύγχυσης» (με άμεση αναφορά στις μεθόδους που χρησιμοποίησε ο Milton Erickson), συναντούνται στο Project MK-Ultra. Ας μην ξεχνάμε πως ο Bateson υπήρξε φίλος του Harold Abramson, του ψυχιάτρου Project MK-Ultra, δημοσιεύανε μαζί και

πειραματίζονταν, συζητώντας πάνω στη δράση του LSD (Bateson, 1960-Saltalamacchia, 2018). Επίσης, έχει ενδιαφέρον να δει κανείς τον ρόλο της «Society for the investigation of human ecology» και τον ρόλο του Ιδρύματος Ροκφέλερ στην προώθηση και χρηματοδότηση της «κοινωνικής επιστήμης».

Από την άλλη, γνωρίζουμε πως ο von Neuman, ένας εκ των συνομιλητών του πάνω στη θεωρία των παιγνίων και επικεφαλής μαθηματικός του Manhattan Project, πιστώνεται το δόγμα της «Αμοιβαίας Εξασφαλισμένης Καταστροφής» (MAD), τη συνεισφορά του στη δημιουργία της βόμβας υδρογόνου και είναι γνωστός για τη φράση του «Αν είναι να με ρωτάτε γιατί να μην βομβαρδίσουμε (τους Σοβιετικούς) αύριο, εγώ θα έλεγα, γιατί όχι σήμερα; Κι αν μου πείτε σήμερα στις 17:00, εγώ θα έλεγα γιατί όχι στις 13:00;» (Blair, 1957). Όλοι αυτοί, και πολλοί ακόμα, βρίσκονταν σε διαρκή επικοινωνία μεταξύ τους, με τις σχέσεις, κάποιες φορές, να φτάνουν σε ρήξη και τις αντιπαραθέσεις να έχουν σοβαρές πολιτικές προεκτάσεις.

Τι νόημα μπορεί να έχουν τα παραπάνω σήμερα; Άραγε, ενέχουν τα λεγόμενά μας, αλλά και η δράση μας, τόσο στη δημόσια σφαίρα όσο και πίσω από τις κλειστές ψυ- πόρτες μια πολιτική θέση; Τι σημαίνει παίρνω θέση; Στις αρχές της πανδημίας, για παράδειγμα, διαπιστώναμε να αναδεικνύεται ως κεντρική η έννοια της ατομικής ευθύνης. Αν, όμως, προσεγγίσουμε την επικοινωνία, όχι ως μεταφορά πληροφορίας αλλά ως μια σχεσιακή, συναισθηματική και διαλογική διεργασία που περιλαμβάνει αλλά δεν αφορά μόνο την ατομική ευθύνη, τότε ποια η θέση μας όταν συγχέεται η υπακοή σε κρατικές ντιρεκτίβες με την προσωπική ευθύνη; Και τι (πολιτική) σημασία έχει όταν οι εντολές έρχονται από μια πολιτικο-οικονομική τάξη που, με τα λόγια του Bateson, «Είναι εθισμένη στην κατανάλωση της ίδιας της Γης;» (Harries, 2021).

Μπορεί μια αντίστοιχη σύγχυση να κυοφορείται και εντός των ψυχοθεραπευτικών γραφείων; Έχουν κάποιον λόγο οι «συστημικοί επιστήμονες», σήμερα, στα δημόσια ζητήματα κι αν ναι, πώς και με ποιον τρόπο παρεμβαίνουν; Η απάντηση ίσως είναι ότι μάλλον αυτό ήδη συμβαίνει και χρειάζεται να έχουμε τουλάχιστον μια ενημερότητα σε σχέση με αυτό. Εξάλλου, όπως αναλύει ο Totton (2000), από τη στιγμή που μιλάμε για έλεγχο μιλάμε για πολιτική, επισημαίνοντας ειδικότερα (σελ. 2) πως «Το να επιχειρήσουμε να ορίσουμε τι είναι ψυχοθεραπεία αποτελεί καθ' αυτό μια πολιτική πράξη και δημιουργεί σημαντικά πολιτικά ερωτήματα».

Σε συνάφεια με τα παραπάνω έρχεται και το ζήτημα της εξουσίας. Έμμεσα ή άμεσα στο Palo Alto μπήκε εμφατικά το ερώτημα: «Τελικά ποιος έχει τον τελευταίο λόγο;» Εν μέσω της πυραυλικής κρίσης το ερώτημα αποτέλεσε σημείο έντονων αντιπαραθέσεων στην ομάδα. Για παράδειγμα, η θεωρία του Διπλού Δεσμού γνώρισε σημαντικές διαφοροποιήσεις, μετακινούμενη σε μια πιο διαλεκτική θέαση της συνθήκης εγκλωβισμού (Χαραλαμπίκη, 2007). Η διαλεκτική σχέση θύτη-θύματος χρειάστηκε αρκετά χρόνια για να μπορέσει και αυτή να ιδωθεί μέσα στο ευρύτερο πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο. Όταν, για παράδειγμα, ο πατέρας καταφεύγει στον εισαγγελέα ζητώντας την ακούσια νοσηλεία του «σχιζοφρενή» γιου τους που μαχαίρωσε τη μητέρα κι η μητέρα στρέφεται, για τον λόγο αυτό ενάντια στον «αυστηρό πατέρα», ποιος είναι το θύμα και ποιος ο θύτης, όταν, μάλιστα, γνωρίζουμε πως η πιθανότερη κατάληξη θα είναι για τον «σχιζοφρενή» ο περιορισμός του για μέρες σε ένα κρεβάτι, το σερβίρισμα ενός κοκέιλ ψυχοφαρμάκων και η στέρηση της στοιχειώδους

αξιοπρέπειας και αυτοκαθορισμού; Από την άλλη, όλο και πιο πολλές φωνές μιλάνε, πλέον, για τη σημασία του να βλέπουμε την ισχύ, και κατ' επέκταση την εξουσία, εντός πλαισίου. Το να είσαι μαύρη, λεσβία, εργάτρια στην Ελλάδα συνιστά μια άλλη θέση ισχύος από τα να είσαι λευκός, cis straight, ψυχίατρος. Μαζί πληθαίνουν και οι φωνές που μιλάνε για τον κίνδυνο θυματοποίησης, μέσα από τη συνεχή αναπαραγωγή της θέσης του θύματος στην προσφυγική συνθήκη (Παπαδόπουλος, 2019), ή, όπως διατυπώνεται, από φεμινιστική σκοπιά, σε έμφυλα ζητήματα (ενδεικτικά Schneider, 1993 - Cole, 2007: 50–51).

Τελικά, από ποια ρεύματα φιλοσοφικά, κοινωνικά, πολιτικά εμπνεόμαστε ή επηρεαζόμαστε σήμερα; Πού βρισκόμαστε στο τσουρέκι της Lyn Hofmann; Μπορούμε να δούμε τη θέση μας ή μήπως χρειαζόμαστε κάποιο άλλο πρόσωπο να κοιτάξει για εμάς; Τα ερωτήματα δεν έχουν εύκολες απαντήσεις. Η κυρίαρχη απο-πολιτικοποιητική και απο-ιστοριοποιητική αφήγηση επιχειρεί την συγκρότηση μιας ομογενοποιημένης, «δια-ιστορικής» θεώρησης της εξέλιξης των ιδεών, που παραγράφει τις υλικές και κοινωνικοπολιτικές συνθήκες μέσα στις οποίες η σκέψη μας διαμορφώνεται. Ξέρουμε, επίσης, πως στο πλαίσιο του σύγχρονου καπιταλισμού μπορεί να μιλάμε για τα συναισθήματά μας, να τα εντάσσουμε σε «θεραπευτικές διαδικασίες», να μιλάμε για τις σχέσεις μας, αλλά δεν είναι σίγουρο ότι αυτό μας βοήθησε να δούμε πιο καθαρά τη θέση μας στον κόσμο. Κατά την άποψή μου είναι αναγκαία η συνεχής μετακίνηση από το άτομο στο πλαίσιο, αλλά και η συνεχής μετακίνηση πέρα από την ψυχολογία, με τον διαρκή κίνδυνο της ψυχολογικοποίησης, σε άλλα ερευνητικά και ερμηνευτικά πεδία με διαρκή επίγνωση της πολιτικής διάστασης των πράξεών μας. Είναι σαφές ότι δεν μιλάμε μόνο για μια επιστήμη του ελέγχου και της επικοινωνίας, αλλά και για μια επιστήμη του ελέγχου μέσω της επικοινωνίας;

Ευχαριστίες

Είναι σημαντικό να γίνει αναφορά στα δύο πλαίσια που κυοφόρησαν το παρόν άρθρο. Στο πρώτο χρονικά, το ετήσιο σεμινάριο «Κυβερνητική, Συστήματα, Ριζώματα: Σεμινάριο Θεωρίας, Φιλοσοφίας και Ιστορίας της Συστημικής/Οικογενειακής Θεραπείας» με οικοδεσπότη τον Γιώργο Κεϊσόγλου και συμμετέχουσες τις Εύη Αγγελοπούλου, Χριστίνα Κουκουρίκη, Γεωργία Χατζηχρήστου, Μαρία Μπαντάλη, Στέλλα Στεργίου-Στάμου, Βίκυ Στέκα, Κατερίνα Βλαχούτσου, Αντωνία Παυλή, Αθηνά Ντούρου, Αγγελική Γκουντοπούλου αναπτύχθηκαν οι πρώτες συζητήσεις πάνω στην πολιτική και κοινωνική ατμόσφαιρα της εποχής και σειρά ερωτημάτων αναδύθηκαν. Στο δεύτερο, το σεμινάριο «Η εξέλιξη της Επιστημολογίας στη Συστημική Θεραπεία Οικογένειας» με υπεύθυνο τον Πέτρο Πολυχρόνη αρχικά και την Κυριακή Πολυχρόνη, στη συνέχεια, είχα την ευκαιρία να συζητήσω τις βασικές αρχές που ανέδειξε το Palo Alto με τους Farid Taha, Εύη Παναγιωτοπούλου, Μαριέλλα Γιαννοπούλου με τον συντονισμό της Βαρβάρας Σαλαβού. Τους ευχαριστώ όλους και όλες.

Βιβλιογραφία

Κατριβέσης Ν. Κ. (1996), Κοινωνιολογική θεωρία: Σύγχρονα ρεύματα της κοινωνιολογικής σκέψης. Εκδ. Ευγ. Μπένου, Αθήνα, σ. 48-49.

- Παπαδόπουλος, Ρ. Κ. (2019), Ψυχοκοινωνικές διαστάσεις της προσφυγικής συνθήκης - Συνεργική προσέγγιση. Αθήνα: Κέντρο Ημέρας Βαβέλ (Συν-ειρμός ΑμΚΕ Κοιν. Αλληλεγγύης) και Centre for Trauma, Asylum and Refugees. University of Essex.
- Χαραλαμπίκη Κ. (2007), Double bind revisited (Εφαρμογή των διπλών δεσμών στα ιδρύματα και στα ζευγάρια). Μετάλογος τ.11. Αφιέρωμα στον διπλό δεσμό
- Adler, A. (1927) *The Practice and Theory of Individual Psychology*. New York: Harcourt Brace. Blair Clay, Jr. (February 25, 1957). "Passing of a Great Mind". *Life*. pp. 89–104.
- Bateson, G. (1960) "Conference remarks". In Abramson, H.A. (ed.). *The Use of LSD in Psychotherapy: Transactions of a Conference on d-Lysergic Acid Diethylamide (LSD-25)*, April 22–24, 1959, Princeton NJ. Conference on d-Lysergic Acid Diethylamide (LSD-25). Josiah Macy, Jr. Foundation.
- Blumer, H. (1969) *Symbolic interactionism: Perspective and method*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Cole, A.M. (2007) *The cult of true victimhood: from the war on welfare to the war on terror*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Devereux Jr, E.C. (2003) «Η κοινωνιολογική θεωρία του Parsons» στο Μ. Πετμεζίδου (επιμ.), Σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία, μετ. Β. Καπετανγιάννης –Γ. Μπαρουκτσής τ.1., ΠΕΚ, Ηράκλειο
- Fromm-Reichmann, F. (1948) Notes on the development of treatment of schizophrenics by psychoanalytic psychotherapy. *Psychiatry*, 11, 253–273.
- Harries–Jones, P., 2021. 'From Anthropology to Epistemology': Extensions to an Autobiography of Gregory Bateson", in *Bérose - Encyclopédie internationale des histoires de l'anthropologie*, Paris.
- Heims, S.P. (1977) Gregory Bateson and the mathematicians: from interdisciplinary interaction to societal functions. *Journal of the history of the behavioral sciences*, 13 2, 141-59.
- Hoffman, L. (2006) Κεφάλαιο 1: Η Ταβέρνα της γοργόνας. Στο L. Hoffman (2006), *Οικογενειακή Θεραπεία: μια προσωπική ιστορία* (μτφρ. Κ. Γαμβρουλά – Ε. Σαμαρά, επιμ. Β. Καφταντζή). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Jackson, D. (1952) The relationship between the referring physician and the psychiatrist. *California Medicine*, 76(6), 391–394.
- Jackson, D. (1965a). The study of the family. *Family Process*, 4(1), 1–20.
- Jackson, D. (1961). Interactional psychotherapy. In M. Stein (Ed.), *Contemporary psychotherapies* (pp. 256–271). New York: The Free Press of Glenco.
- Jackson, D. (1965b) Family rules, marital quid pro quo. *Archives of General Psychiatry*, 12, 589–594.
- Orwell, G. (1946, March 22) *In front of your nose*. London Tribune, London.
- Lewin, K., Lippett, R., & White, R. (1939) Patterns of aggressive behavior in experimentally created "social climates." *Journal of Social Psychology*, 10, 271–299
- Lewin, K. (1946) Behavior as a function of the total situation. In L. Carmichael (Ed.), *Manual of child psychology* (pp. 791–844). New York, NY: John Wiley & Sons.

- Mead, G. (1934) *Mind, self, and society from the standpoint of a social behavioralist*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Orwell George (1946) *In Front of Your Nose First* published: Tribune. GB, London. March 22, 1946.
- Price D.H., (1998) Gregory Bateson and the OSS: World War II and Bateson's Assessment of Applied Anthropology, *Human Organization*, 57: p. 379
- Price, D.H., (2007) "Buying a Piece of Anthropology. Part 1: Human Ecology and Unwitting Anthropological Research for the CIA." *Anthropology Today* 23.3: 8–13.
- Rasheed, J. M., Rasheed, M. N. & Marley, J. A. (2011) *Family Therapy: Models and Techniques*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. ISBN 9781412994583.
- Ray W. (2017) The Palo Alto Group. In *Encyclopedia of Couple and Family Therapy*, 1–4. Cham: Springer International Publishing. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-15877-8_596-1.
- Ray, W.A. (2007) "Bateson's cybernetics: the basis of MRI brief therapy: prologue", *Kybernetes*, Vol. 36 No. 7/8, pp. 859 870. doi.org/10.1108/03684920710777388
- Ray W. & Schlanger K. (2013) John H. Weakland Το ένα πράγμα οδηγεί στο άλλο Σ.Ε.Β. Ε., *Περιοδικό Μετάλογος*. τ.23
- Sarajevo Αόρατες πόλεις (2018) Η μηχανοποίηση της σκέψης. Σειρά Τετράδια για εργατική χρήση. No.3
- Saussure F. (1979) *Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας*. Εκδόσεις Παπαζήση
- Saltamacchia M. (2018) Bateson-LSD: Un problema di coscienza un' occasione per la filosofia e la scienza della mente. *Altrove*. Società Italiana per lo Studio degli Stati di Coscienza
- Schneider, E. M. (1993) Feminism and the false dichotomy of victimization and agency. *New York Law School Law Review*, 38, 387
- Sullivan, H. (1953) *The interpersonal theory of psychiatry*. New York, NY: Norton
- Sluzki, C., & Ransom, D. (Eds.). (1976) *Double bind: The foundation of the communicational approach to the family*. New York: Grune & Stratton.
- Totton, N. (2000). *Psychotherapy and politics*. London: Sage.
- Von Bertalanffy Ludwig (1949) *Das biologische Weltbild*, Bern: Europäische Rundschau. In English: *Problems of Life: An Evaluation of Modern Biological and Scientific Thought*, New York: Harper, 1952.
- Von Bertalanffy Ludwig (1968) *General System Theory: Foundations, Development, Applications*, New York: George Braziller, revised edition 1976: ISBN 0-8076-0453-4
- Sullivan, H. S. (1953). *Conceptions of modern psychiatry* (2nd ed.). New York: W. W. Norton & Co
- Watzlawick, P. (1986) The use of behavior prescriptions in psychotherapy. In *Family Therapy Evolving, Proceedings of the 8-th International Delphic Symposium, April 22–25, 1985, The Athenian Institute of Anthropolos* (pp. 31–34)

Watzlawick, P. & Beavin-Bavelas, J. & Jackson, D. (2005) Ανθρώπινη Επικοινωνία και οι επιδράσεις της στη συμπεριφορά. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα

Wiener N. (1970) Κυβερνητική και κοινωνία : Η ανθρώπινη χρησιμοποίηση των ανθρώπινων όντων. μετάφραση Ιωαννίδη Γ., εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Weakland, J. (1951) Method in cultural anthropology. *Philosophy of Science*, 18, 55–69.

Weakland, J. (1967) Communication & behavior. *American Behavioral Scientist*, 10(8), 1–3.

Weakland, J., Fisch, R., Watzlawick, P. (2010) «Το ένα Πράγμα Οδηγεί σε ένα Άλλο» - Σύντομη Αναδρομή. Συνεισφορές στη Βραχεία Θεραπεία Σ.Ε.Β. Ε., *Περιοδικό Μετάλογος*, τ.17: 57-72

Whitehead, A., & Russell, B. (1903) *Principia Mathematica*. Cambridge: The Cambridge University Press.